

Torsdag med THORS

Hbl 27.8.81

LOKAL, denna kära gamla finlandism dyker upp i prof. Thors språkspalt, denna vecka. Lokal säger vi när vi egentligen avser LÅGENHET. Det är också något elegantare att bo VID en gata en PÅ en gata enligt professorn.

En frågeställare av rikssvensk börd tar upp användningen av ordet **våning**. Hos oss betyder **våning** oftast "ett plan i ett hus", dvs. det som på finska kallas "kerros". Den användningen har ordet också i Sverige, men där används det dessutom ofta i betydelsen "lägenhet" (t.ex. en våning på tre rum). I den betydelsen torde **våning** vara ovanligt i Finland; vi säger **lägenhet** — det gör man också i Sverige — eller **lokal**. I betydelsen "lägenhet" är ordet **lokal** som de flesta torde veta en finlandism. I Sverige är **lokal** "rum för ett visst ändamål", t.ex. **affärslokal**, **danslokal** — och den betydelsen är också vanlig här.

□

Något som vållar besvär är beteckningen för olika våningar, plan, i ett hus. Vi säger antingen att någon bor i **bottenvåningen** eller också att han bor "i första våning-

en"; "tredje våningen" är hos oss normalt "tredje planet". **Bottenvåningen** är t.ex. i Stockholm detsamma som hos oss; mot "tredje våningen" svarar i Stockholm "två trappor upp".

Samma frågeställare förundrar sig över uttrycket "han bor på Styrman-gatan". Skall det heta så eller bör man säga "han bor vid Styrman-gatan"?

□

Båda uttrycken är gångbara, såväl här som i Sverige. Dock kan det sägas, att sådana uttryck med **vid** känns mer vårdade; uttrycken med **på** kan dock inte utömas, trots att man kan vara frestad att instämma i den frågandes omdöme, att det "låter farligt", när man hör att en person "bor på den eller den gatan".

□

Det var nyligen tal om "svarare" och **telefonsvarare**. En insändare meddelar, att han sedan ett tiotal år uppmanar sina studerande att använda termen **svarare** för att beteckna den som fyller i ett frågeformulär.

Enligt min mening är **svarare** ett utmärkt ord i det sammanhanget, avgjort bättre än t.ex. **respondent** (som ju har sin alldeles speciella innebörd i akademiska sammanhang: den som försvarar en avhandling).

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

Hbl 3.9.81

OGRÄSFISK låter kanske som en sammanblandning av flora och fauna, men ordet som betecknar fisk utan värde för människan är faktiskt upptaget i Svenska akademins ordlista. Däremot kan man inte godta verbet **ÅKA** i alltför vidlyftiga former; jagaren Halland **ÅKER** inte till England, Den **FAR** eller **GÖR ETT BESÖK** ...

"I en tidningsnotis nyligen talades om 'den tumult som uppstod'. Är inte **tumult** neutrum, ett **tumult**? Vad här ordet för ursprung?"

Notisen innehåller ett besvärande genusfel: det heter, som frågeställaren antar, **ett tumult**. Ordet är ursprungligen latinskt, **tumultus** och har, antas det, anknytning till ordstammen i **tumor** "svulst", vårt **tumör**. Det latinska **tumultus** har kommit in i flera nutida kulturspråk, såsom engelskan, franskan och tyskan.

□

Samma frågeställare tar vidare upp ordet **helbrägda**. Det stod nyligen i ett kåseri att några personer "kom **helbrägda** därifrån". "Kan ordet även användas i stället för **frisk** eller innebär det, att någon botats från någonting?"

En fras som "de kom **helbrägda** därifrån" innehåller en vanlig användning av det något ålderdomliga

ordet **helbrägda**, nämligen "oskadd". Det förekommer också i betydelsen "botad", t.ex. "Genom ett underverk gjorde han mannen **helbrägda**". Till denna användning anknyter sig ordet **helbräddagörare**. Bruket av ordet **helbrägda** i nutida svenska är starkt influerat av Bibeln: den nutida översättningen (från 1917) talar i Första Korintierbrevet om **helbräddagörarns gåvor**, och i de äldre översättningarna brukades **helbrägda** på flera ställen.

Från samma frågande kommer till slut ett spörsmål om ordet **ogräsfisk**. Det finns i en modern finsk-svensk ordbok som översättning av **roskakala**. Kan **ogräsfisk** anses vara riktigt?

Ogräsfisk finns faktiskt; det upptas i Akademiens ordlista 1973. Ordet är av allt att döma en helt modern bildning. Betydelsen är just den som den nämnda ordboken anger: en fisk utan värde för människan.

□

En annan frågeställare har fäst sig vid användningen av ordet **åka** i färska notiser. Det talades om att "endast jagaren Halland åker till England" och att "elfte (svenska) torpedbåtsdivisionen inte får åka till Storbritannien". Är det god svenska att använda **åka** på detta sätt, frågas det.

Ett faktum är att **åka** i nutida språk, särskilt i Sverige, men också hos oss, fått en utsträckt användning: en människa åker båt, åker till Åbo osv. Men de citerade ställena är nog exempel på en inte ovanlig, alltför vid användning av ordet.

För att styrka detta påstående skall jag citera Svensk handordbok, alltså en rikssvensk källa. I den godtas uttryck som "åka tåg, båt osv.", men användningen i betydelsen "resa" (som i citaten) betecknas som vardaglig och om exemplet "han åker till England i morgon" sägs: "hellre **reser**". I frågeställarens citat borde ha använts verbet **fara** (eller något sådant uttryck som **göra ett besök**).

□

En tredje frågande har i äldre dialektsamlingar från Österbotten noterat ett ord **servan** (med tonvikt på -an) och frågar: "Har det uppkommit genom dialektalt uttal av **reservoaren**? **Servan** betecknade i norra Österbotten en vattenbehållare på sidan av spisen."

Jag är ense med frågeställaren. Vendell gav tydningen ur **reservoaren** i "Östsvensk ordbok" (1903—07). Endast det betonade ordslutet har bevarats, ungefär som då **velociped** mångenstädes i Österbotten blivit **ped**.

Carl-Eric Thors